

УДК 341.214:327

Коротков Д. С.

к. політ. наук, доцент,
кафедра міжнародних відносин,
політичних наук і практичної філософії,
ХНЕУ ім. С. Кузнеця,
пр. Науки, 9-А,
м. Харків, 61061, Україна
E-mail: Dmytro.korotkov@hneu.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2732-0824>
DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.2>

КОНЦЕПЦІЯ НЕЙТРАЛІТЕТУ ЯК ІНСТРУМЕНТАРІЙ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКЦІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Стаття присвячена осмисленню феномену «нейтралітету» країни. Проведено науковий аналіз еволюції змісту нейтралітету у міжнародно-правовому просторі. У міжнародному праві існує поняття держав з «нейтральним» статусом. Значимість нейтральної політики особливо зросла в період «холодної війни», коли нейтральні країни стали свого роду «буфером» між західним і східним військовими блоками. Вони грали роль сполучної ланки між цими блоками, вносили значний вклад в процес врегулювання розбіжностей між протиборчими сторонами, будучи невід'ємною частиною світового політичного ландшафту.

Російська агресія викликала до порядку денного питання стосовно зміни чи появи нової міжнародної системи. Світ змінюється. Змінюється і той світовий порядок, до якого ми звикли, який з'явився із закінченням Другої світової війни і трансформувався після поразки СРСР у холодній війні. Відбуваються глибокі зміни в матриці міжнародної системи безпеки, в які опинилися держави, які вважали себе нейтральними, були нейтральними в той чи інший час, з тих чи інших причин.

Аналізуються історичні умови формування нейтрального статусу скандинавських країн – Фінляндії та Швеції. Відзначається, що умови, завдяки яким нейтралітет був прийнятий у політиці, у шведському та фінському різняться. Але російська агресія стала причиною різких змін у громадській думці Фінляндії та Швеції щодо членства в НАТО. Така радикальна трансформація стала результатом реакції населення скандинавських країн на символічний перетин кордонів онтологічної безпеки держави, що зруйнувало відчуття захищеності і порушило питання актуальності статусу нейтральної країни в період небезпеки для європейського континенту з боку РФ.

Ключові слова: національна безпека, нейтралітет, «фінляндизація», зовнішня політика Швеції, зовнішня політика Фінляндії, НАТО, постійний нейтралітет.

Актуальність теми. Міжнародна ситуація XXI століття диктує дедалі нові виклики для суверенних держав з погляду відстоювання національних інтересів і своєї цілісності. Зважаючи на появу нових осередків військової активності в різних регіонах світу, жодна країна не може повністю говорити про свою абсолютну безпеку. При цьому виникають і нові проблеми, які не можуть бути розв'язані деякими країнами самостійно, а потребують їхньої спільної взаємодії з державами свого регіону. Однією з форм підтримання світової безпеки та миру є політика нейтралітету. Історично так склалося, що одним із засобів забезпечення і підтримання міжнародного миру і безпеки є нейтралітет, суть якого в найбільш узагаль-

неному вигляді зводиться до неучасті у війнах і до відмови від вирішення спорів за допомогою війни. При цьому, статус нейтралітету передбачає наявність певних прав і обов'язків, а також обмежень у міждержавних і інших відносинах. У травні 2022 року наступив онтологічний кінець феномену «нейтралітету», коли Фінляндія та Швеція подали заявки щодо вступу до НАТО. В умовах сучасного глобального конфлікту в контексті формування нової міжнародної системи постає питання перспективи практики нейтральності країн. Принцип нейтралітету не перестав залишатися істотним елементом сучасних міжнародних відносин. Однак потенціал політики нейтралітету багато в чому сприймається сьогодні зовсім по-новому. Чи є взагалі перспектива статусу «нейтральної» держави на Європейському континенті маючи у загальному географічному просторі державу-агресора?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми та основні аспекти політики нейтралітету широко розглядаються у роботах різних вітчизняних та іноземних учених. Існуючі публікації розглядають певні аспекти нейтралітету. Варто звернути увагу на роботи Г. Яворської, А. Дмитрієва, що розглядали проблему постійного нейтралітету в системі колективної безпеки в контексті міжнародного права. Окремі аспекти сучасних проблемних питань нейтралітету висвітлюють у своїх працях І. Антонов, В. Вдовенко, А. Дирда, В. Кружков, Д. Пугачова, Н. Мельник, М. Сунгуровський, І. Петров, Г. Перепелиця та ін. Дослідженню скандинавського прикладу реалізації концепції нейтралітету в рамках зовнішньої та безпекової політики присвятили свої публікації К. Вагнсон, Г. Вахканен, О. Грін, Р. Далсьйо, Д. Кафієро, А. Котті, Д. Нагі, Ф. Райно-Ніємі, С. Роблін, С. Саріола, К. Спор, С. Чарні та ін.

Методологічною основою дослідження є міждисциплінарний підхід, адже аналіз здійснений на стику міжнародних відносин, міжнародного права й історії.

Виклад основного матеріалу. У другій половині ХХ ст. нейтралітет являв собою усталене в міжнародно-правовій практиці явище, а нейтралам відводилася особлива стабілізуюча роль у системі міжнародних відносин. Нейтралітет як спосіб вирішення конфліктів через діалог і пошук взаємовигідних рішень визнавався світовою спільнотою як одна з форм зовнішньополітичної стратегії, що сприяла зниженню градусу напруженості між протидіючими силами. Нейтраліти виконували функцію своєрідного буфера, що не дозволяв вилитися неспровокованій агресії.

Слово «нейтралітет» запозичене з німецької мови. Відповідне німецьке слово *Neutralität* походить від латинського *neuter*, що означає «ні той, ні другий». У політичній сфері використовують наступне класичне визначення нейтралітету – це юридичний і політичний статус держави, яка зобов'язується не брати участі у війні між іншими державами, відмовляється від військової допомоги конфліктуючим сторонам, а в мирний час відмовляється від участі у військових блоках (Ткачук, 2013, р. 260).

Необхідно зазначити, що саме поняття «нейтралітет» зародилося задовго до появи системи міжнародних відносин. Якщо розглядати це поняття, перш за все, як явище історичне, його цілком можна вважати ровесником війни та миру. З моменту виникнення перших конфліктів, свідчення про які дійшло до сучасних дослідників завдяки збереженим письмовим джерелам, завжди існували ті, хто з різних причин залишався поза конфліктом.

«Юридизація» поняття «нейтралітет» відбулася в епоху Нового часу. Своєрідним поштовхом до розвитку інституту нейтралітету послужило формування

системності в міжнародних відносинах. Це означало, що державні інтереси, які об'єктивно існували, з певного моменту стали слугувати основою довготривалих політичних союзів, на які орієнтувалися інші держави. Отже, спільно вироблені правила політичного співіснування сприяли інтегруванню нейтральних держав у міжнародні відносини не шляхом примусового втягнення їх у конфлікти, а використовуючи їхні дипломатичні навички та мирні методи забезпечення зовнішніх зв'язків. Для самих нейтралів не зважати на розстановку сил на міжнародній арені та триматися осторонь європейських процесів стало не вигідно, бо держава могла втягнути себе в ситуацію небезпечної ізоляції. В свою чергу, шляхом участі в кожній системі міжнародних відносин, що складалася, нейтралі набували певних гарантій цілісності та незалежності своїх держав. У разі порушення їхніх прав вони могли на законних підставах розраховувати на відновлення свого довоєнного статусу і матеріальну компенсацію з боку агресора.

Значним внеском у розвиток ідеї нейтралітету став знаменитий трактат «Про право війни і миру» (1625 р.) голландського політичного діяча і юриста-міжнародника Гуго Гроція (Klumchuk, 2005). Ця праця являла собою перший систематичний виклад чинного міжнародного права. Завдяки появі цього твору значного поширення набули ідеї про справедливі й несправедливі війни, про правомірність нейтралітету і необхідність мирного вирішення міжнародних спорів.

У XIX ст. стала визнаною типізація нейтралітету: постійний, еventуальний і в силу раніше укладеного договору. Яскравим прикладом постійного нейтралітету є Швейцарія. Дійсно, нейтралітет Швейцарії вважається «золотим стандартом» у міжнародних справах, завдяки його статусу як найуспішнішої моделі та найважчого винятку серед небагатьох держав, які намагалися досягти ефективного дипломатичного нейтралітету.

Зазначимо, що завдяки Віденській системі міжнародних відносин стало можливим проголошення постійного нейтралітету Голландії, Бельгії та Люксембургу. У випадку з Бельгією нейтралітет послужив основою її державності. Важливим для розвитку міжнародно-правового поняття «нейтралітет» стало ухвалення 5-ї та 13-ї Гаазьких конвенцій (1899 р. і 1907 р.) (The Hague Conventions of 1899 and 1907), що регулювали права та обов'язки нейтральних держав на суходолі та на морі у воєнний час. Головним підсумком підписання конвенцій став чіткий розподіл усіх держав у разі війни на дві категорії: ті, що воюють, і нейтральні. Уперше в міжнародній практиці нейтралів визначали як особливу групу учасників міжнародного процесу під час воєнного конфлікту. У цей період поняття «нейтралітет» перестає розглядатися винятково як суб'єктивне явище, що було притаманне йому століттями. Щодо нейтралів незалежно від типу нейтралітету, якого вони дотримувалися, стали застосовуватися загальні правила.

Нейтралітет у своєму традиційному розумінні діє лише під час конкретної війни, при дотриманні всіх правил Гаазької конвенції, в той час як поняття постійного нейтралітету, який почав розвиватися в XIX столітті, передбачає відмову держави від використання військової сили як інструменту придушення міжнародних суперечок як у воєнний, так і в мирний час. Тут можна однозначно зробити висновок, що постійний нейтралітет є вищою формою розвитку нейтралітету, оскільки не має зв'язку з війною, а також є більш повноцінним і широким курсом ведення зовнішньої політики як у воєнний, так і в мирний час.

Серйозним випробуванням на міцність для правових конструкцій, що регламентували статус нейтральних держав, стала Перша світова війна. Дійсність полягала в тому, що повною мірою забезпечити права нейтралів одні правові акти були не в змозі. На початку XX ст., як і раніше, панувало свавілля сильного, який вирішував, якою мірою і чи дотримуватися взагалі тих чи інших правових і моральних імперативів.

Одночасно, як засвідчила практика, нейтралітет не став моделлю справжньої незалежності і для держав, які обрали його як зовнішньополітичну доктрину. Для деяких країн, які використовували його як засіб балансування на політичній арені, він перетворився на непосильну ношу. І досвід Бельгії, Голландії та Люксембургу, чийм нейтралітетом знехтувала Німецька імперія, наочно продемонстрував це.

Напередодні Першої світової війни ставку на нейтралітет зробили і норвежці. На початку XX ст. Норвегія була найбіднішою країною Європи і війну їй було не поцягнути. Але навіть неучасть у війні, що трапилася багато в чому завдяки Великій Британії, яка зробила Норвегію співучасником економічної боротьби, і частково Німеччині, яка не включала скандинавську країну в орбіту своїх інтересів, не вберегла норвежців від втрат. Понад дві тисячі моряків загинули на потоплених кораблях, що ходили під нейтральним прапором (Riste, 2001, p. 118).

Зазначимо, що на різних етапах світового розвитку зміст принципу нейтралітету зазнав серйозних змін. Протягом століть розроблялися різні способи самозахисту, формувалася політико-правова база, головним призначенням якої було забезпечення інтересів нейтральної держави від нових загроз, що виникали. Розвиток практики нейтралітету породив безліч варіантів нейтральної політики залежно від конкретних завдань, що стояли перед країнами, і від геополітичної ситуації, яку визначали великі держави. В умовах змін міжнародно-політичної ситуації нейтральні країни змушені були коригувати свою політику, розширюючи набір зовнішньополітичних методів, що давали змогу забезпечувати безпеку. Яскравим прикладом доказу цієї гіпотези є зміст скандинавського нейтралітету в період доби холодної війни. Під час холодної війни скандинавська модель безпеки широко розглядалася як модель освіченого та антимілітаристського суспільства, яке дотримується принципів справедливого розподілу та є морально вищим за дві альтернативні моделі модернізації: Сполучених Штатів та Радянського Союзу.

Необхідно підкреслити, що на міжнародній арені фінські політики заявили про свою позицію щодо нейтралітету з нагоди вступу країни до ООН у 1955 р. та Північної ради у 1956 р. Президент Фінляндії У. Кекконен почав вести політику нейтралітету та компромісу з СРСР. Таке положення Фінляндії призвело до особливо делікатної зовнішньої політики в біполярну епоху: орієнтація на «Захід», підкріплена членством у Північній раді, заснованій у 1952 році, та Європейській зоні вільної торгівлі (ЄАВТ), сформованій у 1960 році, весь час прагнучі уникнути конфлікту з Кремлем за наявності 1300-кілометрового спільного кордону. Яструби холодної війни на Заході звинувачували Фінляндію в «умиротворенні» щодо радянського комуністичного режиму – політично та через тісні торговельні відносини. Консерватори в Західній Німеччині ввели принизливий термін «фінляндизація» – також підхоплений у США – щоб визначати країну, яка була формально незалежною, але на практиці підкорялася своєму могутньому сусіду.

Насправді фіни маневрували, щоб отримати найкраще з обох світів: як важливий гравець у торгівлі Схід-Захід, весь час модернізуючи свою економіку та

зміцнюючи комерційні зв'язки з Америкою та її європейськими союзниками. Нейтралітет Фінляндії був результатом жорсткої реалістичної оцінки політичних фактів після 1945 року та їх значення для малої країни. Через це політика нейтралітету Фінляндії, на відміну, наприклад, від Швеції, ніколи не стала невід'ємною частиною фінської ідентичності. Нейтральність у цьому випадку мала другорядне значення прагматичного інструменту для утримання Фінляндії на західній стороні залізної завіси. Основним пріоритетом був пошук варіантів, які дозволяли б забезпечити якомога більше західноєвропейської інтеграції, відповідно західній ідентичності Фінляндії.

Нейтральність в цьому контексті була небажаною – це факт, який Фінляндія змушена була прийняти геополітичними наслідками холодної війни, і розташуванням Фінляндії в «політично складній зоні між Сходом і Заходом» – але це був найкращий варіант, який був доступний на той час. Із закінченням холодної війни та з розпадом її геополітичної структури, нейтралітет став застарілим, небажаним багажем, оскільки Фінляндія прагнула до членства у Європейському Союзі (ЄС) з 1992 року. Нейтралітет не відповідав іміджу Фінляндії як активному і відданому члену ЄС, і використовувався лише як інструмент для забезпечення інтересів безпеки і національного виживання Фінляндії (Rainio-Niemi, 2016, р. 67). Нейтралітет Фінляндії закінчився з закінченням холодної війни і не відіграє жодної ролі для Фінляндії в контексті нової Європи.

До відкритого російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року громадська думка Фінляндії рішуче виступала за те, щоб не входити в Організацію Північноатлантичного договору (НАТО) (Cafiero, 2023). Але після того, як вибухнула війна в Україні, більшість фінів змінили свої погляди і вважали вступ своєї країни необхідним для максимальної національної безпеки. Така радикальна трансформація стала результатом реакції населення Фінляндії на символічний перетин кордонів онтологічної безпеки держави, що зруйнувало відчуття захищеності. В умовах зміни безпекового простору навколо Фінляндії нейтралітет перестав сприйматися як корисна частина ідентичності. Зі стратегічної точки зору, інтереси Фінляндії і Альянсу зараз добре узгоджуються.

Друга країна, яка після вторгнення агресора та територію України радикально змінила свій статус з нейтрального до активного нового члена НАТО – це Швеція. Чи можемо ми говорити про «шведолізацію» на кшталт «фінляндизації»? Прийняття політики нейтралітету та неприєднання у Швеції випливало з прагматичного усвідомлення, що єдиний шанс уникнути воєн та їхніх руйнівних наслідків, знаходячись в безпосередньому чи опосередкованому сусідстві з великими державами, – зайняти позицію нейтралітету. І незважаючи на те, що нейтралітет виник із реальної політики, він став ключовим елементом шведської ідентичності, і допоміг країні підтримувати відносини, засновані на інтересах, із воюючими сторонами, не беручи участь у жодному військовому конфлікті. І ця гнучка інтерпретація нейтралітету та неприєднання стала міцною рисою шведського нейтралітету. Цей гнучкий нейтралітет, з одного боку, проявився у розвитку та збереженні сильної оборонної армії у ХХ столітті, а з іншого боку, дозволив Швеції сформувану свою зовнішню політику таким чином, щоб вона, безсумнівно, могла стати партнером і частиною західної економічної та політичної інституційної системи. Але до того, як членство в ЄС і поглиблення співпраці з НАТО повільно розміє прагматичне значення шведського нейтралітету, Швеція повністю відмовиться від нього, приєднавшись до НАТО на тлі російського вторгнення в Україну.

Хоча спочатку нейтралітет для Швеції був більш прагматичним рішенням, він перетворився на ідентичність, оскільки зберіг країну від занурення у світові війни та конфлікти біполярного світового порядку в ХХ столітті. Довго плекана ідентичність, двохсотлітня послідовна політика, третій, «шведський шлях», який здавався незмінним протягом багатьох десятиліть, можуть просто змінитися, оскільки загроза російської експансії стала передвісником і реальністю, як ніколи.

Політика активного нейтралітету має глибокі історичні корені в Швеції і завдяки їй країна сприймалася в світі важливим гравцем. Варто відмітити, що шведський нейтралітет має свою специфічну рису: він ніколи не був закріплений документально і проголошувався урядом навмисно, в разі загострення міжнародного середовища або спалахування міждержавного конфлікту. Вірогідно, така позиція була ні чим іншим, як спробою лавірувати між більш впливовими силами в регіоні і світі, що, слід визнати, дало результати.

Після початку Другої світової війни Швеція негайно оголосила про свій нейтралітет і позаблоковість і прагнула створити блок нейтральних, не зобов'язаних країн, включаючи Бельгію, Нідерланди, Данію, Норвегію, Фінляндію та країни Балтії. Але Швеція була змушена негайно змінити свій підхід, після того, як Радянський Союз напав на Фінляндію в листопаді 1939 року. Швеція оголосила себе стороною, що не воює, і почала підтримувати боротьбу фінів проти СРСР зброєю та боеприпасами, крім того, дозволивши більш ніж 8000 шведським добровольцям воювати у Фінляндії. Згідно із задокументованими фактами, навіть шведська авіація брала участь у бойових діях на боці Фінляндії (Ojanen, Herolf, Lindahl, 2000, p. 24). Але з окупацією Данії та Норвегії німцями та битвою Фінляндії з радянськими військами війна підійшла до Стокгольму. Ймовірність військової окупації Швеції стала суворою реальністю. Усвідомлюючи німецьку загрозу, Швеція оголосила суворий нейтралітет, щоб уникнути долі Данії та Норвегії. Це вказувало на те, що ідеологічна та культурна спорідненість або попередня політична співпраця зі скандинавськими державами були нівельовані, коли інтереси безпеки та оборони Швеції вийшли на перший план заради запобігання зануренню країни у війну чи окупації. Після Другої світової війни під час геополітичних змін і консолідації біполярного світового порядку Швеція мала намір знайти своє місце в регіональному контексті та на міжнародній арені. У тіні НАТО та Варшавського договору (ВД) Швеція вирішила залишатися на випробуваній політиці нейтралітету та позаблоковості. Хоча вона також прагнула розвинути відповідний військовий потенціал для протистояння можливій військовій агресії з боку інших країн (переважно з боку ВД). Протягом 1970-х і 1980-х років ХХ ст. шведська політика нейтралітету набула нового і набагато більш ідеологічного значення. Нейтральна позиція в драматичні останні десятиліття холодної війни вважалася морально та ідеологічно вищою за позицію союзників. Дійсно, Швеція утримувалася від приєднання до будь-яких політичних чи військових альянсів та організацій, які, на її думку, могли поставити під загрозу нейтральний статус країни в очах міжнародної спільноти, однак поглиблення зв'язків із США та країнами НАТО чітко прив'язувало її до Заходу. Стокгольм також приєднався до таких організацій і форумів, які, на його думку, могли б узгодити політику нейтралітету. Швеція приєдналася до Організації Об'єднаних Націй у 1949 році, заснувала Північну раду (платформу для міжпарламентської співпраці між скандинавськими країнами) у 1952 році та стала членом Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ) у 1960 році (Eliasson, 2004).

Приєднання до цих організацій свідчить про те, що навіть у той час як Швеція прагнула просувати шведську модель «третього шляху» в біполярному світі, вона

також дала зрозуміти, що ідентичність країни ґрунтується не лише на нейтралітеті, але й на приналежності до Заходу. І ця одностайна ідентичність знаменувала шлях Швеції до західної інтеграції після холодної війни.

Після падіння залізної завіси Швеція мала намір зберегти нейтральну орієнтацію зовнішньої політики та політики безпеки, але економічні, політичні та безпекові зміни на внутрішній, європейській та міжнародній арені схилили країну до обережних, але постійних кроків у відхід від своєї традиції нейтралітету. Нейтралітет Швеції, яка є членом Європейського Союзу, що вносить внесок у підтримку ініціатив у сфері безпеки, оборони та зовнішньої політики, включаючи миротворчі місії ЄС, на практиці викликає серйозні сумніви. Хоча до лютого 2022 року Швеція вважала нейтралітет основою своєї ідентичності, водночас обережні кроки до НАТО повільно розмивали реальність цієї ідентичності, а після російського вторгнення в Україну скандинавський нейтралітет закінчився.

Варто відзначити той факт, що Фінляндія була вимушено залучена в політику нейтралітету. Це було одним із проявів холодної війни. Шведський же нейтралітет був добровільним і сприймався як даність, був визнаний не тільки на політичному, а й на суспільному рівні. Саме тому Швеція негайно оголосила про нейтралітет у повоєнний період. Для неї це був найлогічніший варіант.

Умови, завдяки яким нейтралітет був прийнятий у політиці, у шведському та фінському випадках різняться. Незважаючи на давнішу історичну традицію, лише після Другої світової війни військово неприєднання, поряд із політикою нейтралітету, утвердилося у зовнішній політиці Швеції, яка стала предметом численних дискусій одразу після Другої світової війни. Шведський соціал-демократичний уряд, який активно просував нейтралітет як керівний принцип, виграв внутрішню битву й успішно протистояв тиску і США, і Радянського Союзу. Протягом усього повоєнного часу Швеція послідовно проводила політику нейтралітету. Коли відбувалося найбільше загострення міжнародної обстановки, шведський уряд прагнув займати позицію «об'єктивного судді» в міжнародних справах і зберігати свободу дій, необхідну для того, щоб в кінцевому рахунку домагатися здійснення офіційно проголошеного принципу зовнішньої політики: неучасті в блоках у мирний час зі збереженням нейтралітету в разі війни. Швеція виявляла велику обачність, прагнучи уникнути таких ситуацій, коли великі держави засумнівалися б у щирості її намірів дотримуватися неучасті в блоках. Водночас, держава активно розвивала зв'язки з усіма державами, особливо в торговельно-економічній галузі, брала постійну участь у роботі ООН та інших міжнародних організацій, прагнула співпрацювати і надавати допомогу державам, що розвиваються. У цьому Швеція вбачала найкраще забезпечення свого успішного економічного розвитку та підтримання міжнародного авторитету.

Нейтралітет Фінляндії був результатом жорсткої реалістичної оцінки політичних фактів після 1945 року та їх значення для малої країни. Через це політика нейтралітету Фінляндії, на відміну від Швеції, не стала невід'ємною частиною фінської ідентичності. Нейтральність тут була інструментом утримання місця на західній стороні залізної завіси. Основним пріоритетом був пошук варіантів західноєвропейської інтеграції. Нейтральність в цьому контексті була небажаною, але Фінляндія змушена була її прийняти внаслідок геополітичної ситуації часів холодної війни і розташування між Сходом і Заходом.

Висновки з виокремленням перспектив подальших досліджень. На нашу думку нейтралітет держави, його зміст залежить саме від геополітичної ситуації. Кожна нейтральна країна обирає такий статус, переслідуючи свої цілі.

Наприклад, у Декларації про державний суверенітет України, прийнятій Верховною Радою УРСР 16 липня 1990 р., було зазначено, що «Українська РСР проголошує про свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках» (Декларація про державний суверенітет України, 1990). Однак, спочатку спостерігалася певна затримка у набутті статусу постійного нейтралітету, а згодом цей намір було зовсім ліквідовано. Зміну намірів було обґрунтовано новим геополітичним становищем і необхідністю адаптуватися до нових умов. Зазначалося, що заявлена позиція в Декларації не може вважатися перешкодою участі у загальноєвропейській структурі безпеки.

Нейтралітет не може бути маргінальним статусом. Успіх політики нейтралітету лише частково залежить від самої держави і, безумовно, є продуктом взаємної згоди великих гравців світової політики. Це непросто завдання, оскільки такого політичного консенсусу важко досягти навіть формально, а його реальне дотримання в такому міжнародному середовищі, в якому зазвичай не існує вертикальної, прийнятної для всіх системи управління та військової безпеки, є головною проблемою для ухвалення рішень та їхньої реалізації.

Значимість нейтральної політики особливо зросла в період «холодної війни», коли нейтральні країни стали свого роду «буфером» між західним і східним військовими блоками. Вони грали роль сполучної ланки між цими блоками, вносили вклад в процес врегулювання розбіжностей між протидіючими сторонами, будучи невід'ємною частиною світового політичного ландшафту.

Рішення Фінляндії та Швеції приєднатися до НАТО має всесвітньо-історичне значення. У лютому 2022 року, коли Росія почала повномасштабне вторгнення в Україну в цих скандинавських країнах дійшли висновку, що попередньої тісної оборонної співпраці недостатньо, оскільки вона не забезпечує залізних гарантій безпеки з боку партнерів. Сучасний геополітичний процес буде нову міжнародну системи, де статус «нейтральності» може зникнути на фоні російської агресії, коли кожна європейська нейтральна країна має визначитися стосовно свого місця у системі європейської безпеки.

References [Список використаної літератури]

- Cafiero, G. (2023). Finland's long-held neutrality is over. What next? *Aljazeera*. April 6, 2023 [in English]. [Cafiero G. Finland's long-held neutrality is over. What next? *Aljazeera*. April 6, 2023. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2023/4/6/finlands-long-held-neutrality-is-over-what-next> (дата звернення: 13.02.2024)].
- Eliasson, J. (2004). Traditions, Identity and Security: The Legacy of Neutrality in Finnish and Swedish Security Policies in Light of European Integration. *European Integration Online Papers*, 8 [in English]. [Eliasson J. Traditions, Identity and Security: The Legacy of Neutrality in Finnish and Swedish Security Policies in Light of European Integration. *European Integration Online Papers*. 2004. p. 8. URL: https://www.researchgate.net/publication/5014999_Traditions_Identity_and_Security_The_Legacy_of_Neutrality_in_Finnish_and_Swedish_Security_Policies_in_Light_of_European_Integration (дата звернення: 13.02.2024)].
- Klymchuk, Y. (2005). Hugo Grotius' contribution to the formation of the law of war. *Law and Security*, 4, 161–164 [in Ukrainian]. [Климчук Ю. Внесок Гуго Гроція у формування права війни. *Право і Безпека*. 2005. № 4. С. 161–164].
- Rainio-Niemi, F. (2016). Finland's Quest for Security in the Cold War. *Journal of Cold War Studies*. № 18. P. 51–78 [in English]. [Rainio-Niemi F. Finland's Quest for Security in the Cold War. *Journal of Cold War Studies*. 2016. № 18. P. 51–78. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/157586025.pdf>. (дата звернення: 13.02.2024)].
- Riste, O. (2001). *Norway's Foreign Relations: A History*. Oslo: Universitetsforlaget., 308 p. [in English]. [Riste O. *Norway's Foreign Relations: A History*. Oslo: Universitetsforlaget, 2001. 308 p.].
- Ojanen, H., Herolf, G., & Lindahl, R. (2000). *Non-alignment and European Security Policy, Ambiguity at Work*. Finnish Institute of International Affairs [in English]. [Ojanen H., Herolf G., Lindahl R. *Non-*

alignment and European Security Policy, Ambiguity at Work. Finnish Institute of International Affairs. 2000. 273 p.].

On the State Sovereignty of Ukraine: Declaration of 16.07.1990 No. 55-XII. [in Ukrainian]. [Про державний суверенітет України: Декларація від 16.07.1990 № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (дата звернення: 13.02.2024)].

The Hague Conventions of 1899 and 1907. *Guide-Humanitarian-Law* [in English]. [The Hague Conventions of 1899 and 1907. Guide-Humanitarian-Law. URL: <https://guide-humanitarian-law.org/content/article/3/the-hague-conventions-of-1899-and-1907/> (дата звернення: 13.02.2024)].

Ткачук, І. (2013). International Legal Aspects of the Institute of Neutrality. International readings on international law in memory of Professor P. Kazansky: materials of the fourth international scientific conference. Odesa. [in Ukrainian]. [Ткачук І. Міжнародно-правові аспекти інституту нейтралітету. *Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. С. Казанського* : матеріали четвертої міжнар. наук. конф. Оdesa. 2013. С. 560–563].

Стаття надійшла до редакції 28.02.2024

Korotkov D. S.

Department of International Relations, Political Science and Practical Philosophy
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
prosp. Nauki, 9A, Kharkiv, 61166, Ukraine

THE CONCEPT OF NEUTRALITY AS AN INSTRUMENT OF INTERNATIONAL RELATIONS: HISTORICAL RETROSPECTION AND MODERNITY

Summary

The article is devoted to the comprehension of the phenomenon of "neutrality" of a country. A scientific analysis of the evolution of the content of neutrality in the international legal space is carried out. In international law, there is a concept of states with a "neutral" status. The significance of neutral policy especially increased during the Cold War, when neutral countries became a kind of "buffer" between the Western and Eastern military blocs. They played the role of a link between these blocs, made a significant contribution to the process of resolving differences between the warring parties, and were an integral part of the global political landscape.

The Russian aggression has put the question of the change and emergence of a new international system on the agenda, and what will happen next? The world is changing, the world order is changing, the world order that we are used to, which emerged with the end of World War II and was transformed after the defeat of the USSR in the Cold War, no longer exists. There are profound changes in the matrix of the international security system, and these changes have affected states that considered themselves neutral, were neutral at one time or another, for one reason or another.

The article analyzes the historical conditions for the formation of the neutral status of the Scandinavian countries – Finland and Sweden. It is noted that the conditions that led to the adoption of neutrality in politics are still different in the Swedish and Finnish cases. However, Russian aggression has caused dramatic changes in public opinion in Finland and Sweden regarding NATO membership. Such a radical transformation was the result of the reaction of the population of the Scandinavian countries to the symbolic crossing of the borders of the ontological security of the state, which destroyed the sense of security and raised the question of the relevance of the status of a neutral country in a period of danger to the European continent from the Russian Federation.

Key words: national security, neutrality, "Finlandization", Swedish foreign policy, Finnish foreign policy, NATO, permanent neutrality.